

Nə xoş millət olaraq bizim halımıza ki, Allah bizlərə bəhrələnmək, qidalanmaq üçün axar sularla bol olan çaylar, göllər, dənizlər, yaşıl meşələr, böyük gəlirlər, qazanclar gətirən yeraltı-yerüstü sərvətlər bəxş edib. Buna görə, təbii ki, Allahımıza şükürlər edirik. Ancaq razılışaq ki, tariximizin elə bir dövrləri olub ki, işğalçılar və ya hakimiyyəti zəbt etmiş müəyyən qüvvələr Allahın bizlərə bəxş etdiyi sərvətlərin xalqa çatmasına, xalqında bəhrələnməsinə imkan verməyiblər. Xüsusilə də, xalqın neftin əsl sahibi olmağına əngəllər yaradılıb. Neftimiz talan edilib, xaricə daşınıb, millətə isə gəlirlərdən pay düşməyib. Yalnız bu cür ədalətsiz davranışa 1993-cü il də Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra son qoyuldu. Məhz dahi Öndərimiz Heydər Əliyevin qətiyyətli siyasəti nəticəsində Azərbaycan xalqı neftinin və qazının əsl sahibi ola bildi, digər sərvətləri ilə yanaşı neftinin də taleyini həll etmək imkanı qazandı.

Azərbaycanda neft necə və nə zaman aşkar edilib?

Azərbaycanda neftin aşkar edilməsinin tarixi qədim dövrlərə gedib çıxır. Hələ ikinci-üçüncü əsrlərdə Sabuncuda, Balaxanıda, Binəqədi ərazilərində neft gölməçələri mövcud olmuşdur. Hətta bəzən yayın günəşli havası neft gölməçələrində yanğınlara törətməmişdir. Belə yanğınları söndürmək mümkün olmadığından uzun müddət yanğınlara davam etmişdir. Yalnız payızın davamlı yağışları və yaxud da qışın qar-çovğununu həmin yanğınlara qarşısını ala bildirdi. Ona görə də, insanlar neft gölməçələrinin yaxınlığında yayış məskənləri qurmaqdan çəkinirdilər.

İkinci dövrlərdən başlayaraq insanlar neftdən yanacaq vasitəsi olaraq istifadə edirdilər. Xüsusilə də, qış fəslində evlərdə neftdən odunların yandırılmasında istifadə olunurdu. Sonralar azərbaycanlı tacirlər neft məhsullarını dənizlə və ya atlarla Bakıya yaxın kəndlərə, qəsəbə və şəhərlərə aparıb satırdılar. Hətta tacirlər karvanlarla nefti xarici ölkələrə aparıb satır və oradan Azərbaycan üçün vacib olan qida və ya parça məmulatlarını gətirib burada satışını təşkil edirdilər. Sonralar isə iri şirkətlər yaranmış və onlar neftlə zəngin olan əraziləri icarəyə götürür və ya satın alıb, orada neftin istismarını həyata keçirmişlər. Məlumatlara istinadən demək olar ki, 8-12-ci əsrlərdə Azərbaycanda neft çıxarılıb, onun satışını həyata keçirən 10-a qədər tacir şirkətləri olmuşdur.

IX əsr də yaşamış ərəb tarixçisi və səyyahı Əhməd Əl-Bəlaruri Abşerondakı iqtisadi həyatın qədimdən neftlə bağlı olduğunu göstərmiş, XI-X əsrlərin tanınmış səyyahı Əbu-lshaq İstəxi, X əsrə yaşamış və üç dəfə Azərbaycana səfər etmiş ərəb tarixçisi Əbu-d-Həsən Əli Məsudi Bakının neftli torpağı, Abşeronun "ağ" və "qara" nefti haqqında məlumat vermişdir. XVI əsrdə yaşamış tarixçi Əmin Əhməd Ər-Razin Bakıda olmuş və neft mədənlərinə baxış keçirmişdir. Onun yazdığına görə, o dövrdə Bakı ətrafında 500-ə qədər neft çalısı və quyu mövcud olmuş və onlardan ağ və qara neft hasil edilmişdir. 1647-ci ildə Türk səyyahı Övliya Çələbi Bakıda olmuş, buradakı neft mədənləri, çıxarılan neftin müxtəlif rənglərdə olması, neftin indiki fars-molla rejimin mövcud olduğu şəhərlərə, Orta Asiyaya, Türkiyəyə və Hindistana aparılması və gətirdiyi illik gəlir haqqında məlumat vermiş, Bakıda fəaliyyət göstərən neft şirkətlərini müfəssəl təsvir etmişdir.

İtalyan səyyahı Marko Polo (XIII-XIV əsrlər) Bakı neftinin yaxın Şərqi ölkələrinə aparılması, alman diplomatı və səyyahı Adam Oleari (XVII əsr) Bakıdakı neft quyuları, türk səyyahı Evliya Çələbi (XVII əsr) neft mədənləri, neftin İrana, Orta Asiyaya, Türkiyəyə və Hindistana aparılması və neftin gətirdiyi illik gəlir haqqında məlumat vermişdir. Balaxanıdakı neft quyularından birində aşkar edilmiş daş üzərindəki yazı quyunun (35 m dərinliyində) hələ 1594-cü ildə usta Allahyar Məmmədov oğlu tərəfindən qazılıb istifadəyə verildiyi göstərilir. Alman səyyahı, həkim və təbiətşünas Engelbert Kempfer İsveç səfirliyinin katibi kimi 1683-cü ildə Abşeron yarımadasında Balaxanı, Binəqədi, Suraxanı yataqlarında olmuş, neftin Abşeron yarımadasından Təbrizə, Tehrana, Orta Asiyaya və Şimali Qafqaza aparılmasını təsvir etmişdir.

“Qara qızıl”ın tarixi və bu günü

Sonrakı illərdə Azərbaycanda neft istehsalı daha da artmışdır. Nəticədə iri şirkətlər, bürolar yaranmışdır. Bakı sakini Qasımbəy Mənsurbəyov 1803-cü ildə Bibiheybət yaxınlığında, dənizdə, sahilədən 18 m və 30 m aralı iki neft quyusu qazdırmışdır.

1803-cü ildə dünyada ilk dəfə olaraq Bakılı Hacı Qasımbəy Mənsurbəyov Bibiheybət kör-fəzində, sahilədən 18 və 30 metr aralıda iki quyudan neft çıxarmağa başlamışdır. Ancaq 1825-ci ilin payızında dənizdə baş verən güclü fırtına həmin quyuları məhv etmişdir. 1846-cı ildə Bibiheybətə Zaqafqaziya diyarı Baş İdarəsinin təklifi ilə sənaye üsulu ilə 21 metr dərinlikdə kəşfiyyat quyusu qazılmış və müsbət nəticə vermişdir. Bu hal Azərbaycanın neft sənayesinin inkişafının əsasını qoymuşdur. Dünyada ilk dəfə olaraq 1847-ci ildə Bibiheybətə, sonra isə Balaxanıda texnikanın tətbiqi ilə ilk neft quyuları qazılmışdır. 1859-cu ildə Bakıda Dubinin qardaşlarının iri neftayırma zavodu istifadəyə verilmişdir. Zavodda əsasən ağ neft istehsal olunurdu. 1872-1873-cü illərdə Xəzər dənizində taxta barjlarla neft nəql edilməmişdir. 1847-ci ildən neftin mexaniki üsulla qazılmış quyulardan hasil edilməsi ilə başlanır və 1920-ci ilə kimi davam edir. 1847-1848-ci illərdə ilk dəfə Bibiheybət və sonra Balaxanı yataqlarında mexaniki üsulla qazılmış quyulardan sənaye əhəmiyyətli neft alınmış və həmin ildən də Azərbaycanın neft sənayesinin inkişafı başlanır.

1859-cu ildə Bakıda ilk neftayırma zavodu tikilir

Dünyada neftə olan maraq Azərbaycanda yeni istehsal müəssisələrinin yaranmasına və istehsalın artırılmasına gətirib çıxarmışdır. 1859-cu ildə Bakıda ilk neftayırma zavodu tikilir. 1863-cü ildə Cavad Məlikov Bakıda kerosin zavodu tikdirdi və dünyada ilk dəfə neftayırma prosesində soyuduculardan istifadə etdi. 1867-ci ildə 15 neftayırma qurğusu fəaliyyət göstərirdi. Bununla yanaşı neft kəmərlərinin tikintisi də həyata keçirilir. 1898-ci ildə neft mədənləri ilə Bakı neftayırma zavodlarını birləşdirən neft kəmərlərinin ümumi uzunluğu 230 km idi. Bu kəmərlərdə ildə 1 mln. t neft nəql edilirdi.

1883-cü ildə Bakı-Batumi dəmir yolu tikilib istifadəyə verilib ki, bu da neft və neft məhsullarının Avropa ölkələrinə ixrac edilməsində mühüm əhəmiyyətə malik idi. 1883-cü ildən Rotşild Bakıda maliyyə-kredit əməliyyatlarına başlayır və neftin satışı ilə məşğul olmağa başlayır. 1886-cı ildə Rotşildin Xəzər-Qara dəniz neft şirkəti yaradıldı. 1890-cı ildə Rotşildin bankı Bakı neftinin ixracının 42%-ə nəzarət edirdi.

Hitlerin hazırladığı “Edelveys” planı

1901-ci ildə Azərbaycan 11,5 mln ton neft hasil edərək dünyada birinci yərə sahib olmuşdu. 1920-ci ildə mayın 27-də dərc edilmiş dekret əsasında neft sənayesi milliləşdirildi. Respublika xalq təsərrüfatının əsas sahəsi olan

neft sənayesinin milliləşdirilmiş müəssisələrinin idarə olunması və milliləşdirmənin qaydasının müəyyən edilməsi Azərbaycan Neft Komitəsi tərəfindən həyata keçirilirdi. Azərbaycan neftçiləri əzablı və gərgin əmək sayəsində əldə etdikləri 3 milyon tonadək nefti 1920-ci ilin sonunadək Rusiya SFSR-inə göndərmiş, beləliklə, onun iqtisadiyyatının dirçəlməsinə, müdafiəsinin təmin edilməsinə əsaslı zəmin yaratmışdır. VIII Ümumrusiya Sovetlər qurultayı əmək hünərinə görə Azərbaycan neftçilərini ilk “Qırmızı əmək bayrağı” ordeni ilə təltif etməyi qərara aldı

İkinci dünya müharibəsi dövründə Azərbaycan nefti sovet tanklarının, təyarelərinin, avtomobillərinin əsas gücü olur. Bunu anlayan A.Hitler neftlə zəngin olan Bakıya zəbt etməyi özünün əsas məqsədlərindən biri hesab edirdi. 1942-ci ilin iyulun 23-də Hitler Qafqazla bağlı “Edelveys” kod adı altında strateji bir əməliyyatın həyata keçirilməsinə dair 45 nömrəli direktiv imzaladı. “Edelveys” planına görə, Qafqazın əsas neft rayonları (Bakı, Maykop, Qroznı) işğal edilməli, vermaxt həmin ərazilərin nefti hesabatına şiddətli ehtiyac duyduğu yanacaq ilə təmin olunmalı idi. Almanların son dərəcə strateji məqsədləri hədəfləyən “Edelveys” planına görə Bakı 25 sentyabr 1942-ci ildə işğal olunmalı idi. Alman hərbi komandanlığı sovet orqanlarının neft mədənlərini sıradan çıxarmağa macal tapmaması üçün Bakıya gözlənilmədən, qəfil desant ordusu çıxarmağı planlaşdırırdı. Hitler Bakı neftini ələ keçirmək üçün bir neçə əməliyyat hazırlayırdı, lakin əməliyyatlar iflasa uğrayırdı. 1941-ci ildə Azərbaycanda 23,5 mln ton neft çıxarılırmışdır ki, bu da bütün Sovet İttifaqında hasil olunan neftin 71,4%-ni təşkil etmişdir. Belə yüksək hasilat SSRİ-nin ikinci dünya müharibəsindəki qələbəsini təmin etmiş, xalq təsərrüfatının qarşısında duran bir çox məsələlərin həllində neftin xüsusi rolunu daha da artırmışdır. Müharibənin həlledici mərhələsi olan 1942-ci ildə Xəzər dənizi ilə cəbhəyə 505 min ton, Həştərxan vasitəsilə 336 min ton neft məhsulları daşınırmışdır.

Sovetlərin ikinci dünya müharibəsində qələbəsinin təmin olunmasında Azərbaycan nefti xüsusi rol oynamışdır

İkinci dünya müharibəsi illərində Baltik dənizindən Qara dənizə qədər uzanmış cəbhənin tələb etdiyi bütün benzinin 80%-ni, sürtgü yağlarının 90%-ni Azərbaycan təmin edirdi. 1943-cü ildə dəniz seysmik kəşfiyyat üsulu hazırlanmış, seysmik məlumatdan və tətbiqi tədqiqatların nəticələrindən istifadə olunmuşdur. İkinci dünya müharibəsində Azərbaycanın xidmətlərini yüksək qiymətləndirən SSRİ neft və qaz naziri Nikolay Baybakov demişdir: “Faşizm üzərində qələbə üçün Azərbaycanın etdiklərini bəlkə də heç bir respublika etməmişdir. 40-ci

illərdə SSRİ-də çıxarılan 33 milyon ton neftin 23,5 milyon tonu Azərbaycanın payına düşürdü”.

“Pravda” qəzeti 28 iyul 1941-ci il tarixli “Azərbaycan bu gün” başlıqlı məqaləsində Staxanov hərəkatının önündə gedən, iki növbə işləyən neftçilərin, kənd yerində çalışan kolxozçuların, iməciliklər keçirərək cəbhədəki əsgərlərə yardım göstərən insanların fədakarlığından bəhs edirdi. Təəssüflər olsun ki, Sovetlər İttifaqı dövründə Moskva Azərbaycan neftindən əldə olunan gəlirlərin böyük hissəsini Rusiya və digər respublikalara ayırırdı. Qara qızılın çıxarıldığı Azərbaycan xalqına isə cüzi vəsaitlər çatırdı. Təbii ki, bu ədalətsiz və haqsız bölgü hesab olunurdu. Belə bir anormal bölgünün aradan qaldırılmasına Azərbaycan dövlət müstəqilliyini təmin etdikdən sonra nail ola bildi. 1993-cü il də xalqın çağırışı ilə ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdan Ulu Öndər Əliyevin rəhbərliyi ilə mükəmməl neft strategiyası işlənilib hazırlandı. Az sonra, yəni 1994-cü ilin sentyabrın 20-də əfsanə kimi görünən “Əsrin müqaviləsi” imzalandı. Bununla da Azərbaycanın iqtisadi, sosial inkişafının əsası qoyuldu. Neftdən əldə olunan gəlirlərin ədalətli şəkildə bölünməsi əhəlinin sosial - məişət problemlərinin köklü şəkildə həll olunmasına və sosial rifah halının yaxşılaşmasına təkan oldu. Məhz neftdən əldə olunan gəlirlərin müsbət nəticəsi olaraq qısa müddətdə ölkəmizin bütün şəhərlərində, kənd və qəsəbələrində geniş miqyaslı quruculuq, abadlıq, tikinti işləri həyata keçirildi.

Neft-qaz hasilatında yeni texnologiyaların tətbiqi

Ölkə Prezidenti İlham Əliyev 2006-cı il iyulun 13-də Azərbaycan neftinin Türkiyənin Ceyhan terminalına çatdırılması mərasimində çıxışı zamanı “Əsrin müqaviləsi” haqqında demişdir: “Hamımız xatırlayırıq ki, bu nəhəng transmilli layihənin təməli 1994-cü ildə Bakıda - “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması ilə başlanmışdır. Məhz o ağır, çətin dövrdə Azərbaycan rəhbərliyinin qətiyyəti və uzaqgörənliyi nəticəsində “Əsrin müqaviləsi” imzalandı və bundan sonra bütün məsələlər öz həllini tapdı. Yeni kəmərlər tikildi, yeni neft infrastrukturunu yaradıldı. O illər Azərbaycanda çox böyük təlatüm müşahidə olunurdu, Azərbaycana ciddi təzyiqlər edilirdi. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin yaranmasını istəməyən qüvvələr müxtəlif təzyiqlər göstərirdi. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycan rəhbərliyinin, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin qətiyyəti, cəsarəti, Azərbaycan xalqının dəstəyi bizə imkan verdi ki, ölkəmiz öz zəngin neft, qaz yataqlarını işə sala bilsin və bu gün bizim təbii ehtiyatlarımız dünya bazarlarına çıxarılır”.

Azərbaycan Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm rol oynayır

14 sentyabr 2017-ci ildə Bakıda, Heydər Əliyev Mərkəzində Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və neft hasilatının pay bölgüsü haqqında düzəliş edilib, yenidən tərtib olunmuş Sazişin imzalanması mərasimi keçirildi. Yeni Sazişlə “Azəri-Çıraq-Günəşli” neft yataqlarının işlənilməsi 2050-ci ilə qədər uzadılıb. Yeni Saziş Azərbaycanın mərhələli şəkildə xarici investorlar tərəfindən 3,6 milyard dollar həcmində bonus ödənilməsinə, SOCAR-ın payının 11,6 faizdən 25 faizə yüksəldilməsini ehtiva edir. Azərbaycana çatacaq mənfəət neftinin səviyyəsinin 75 faiz həcmində olması nəzərdə tutulur. Bu sazişlə Azərbaycanda neft sənayesinin inkişafında yeni bir mərhələnin əsası qoyulur. Bir sözlə, Azərbaycanda neftin çıxarılması qədim dövrləri əhatə edir. O dövrdən bu günə qədər dəyişilməyən bir prinsip var: Neft amilini sosial həyatın yaxşılaşmasına, ərazilərin inkişafına yönəltmək. Bu qayda bu gündə davam edir. Demək olar ki, bu gün daha planlı və uğurlu layihələrin icrası ilə həyata keçirilir. Bu gün neftdən gələn gəlirlər ölkəmizin iqtisadi qüdrətinin artırılmasına xidmət edir, həm də Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

İLHAM ƏLİYEV

www.sesqazeti.az